

Zbornik radova sa međunarodne CEIR konferencije
„Marginalizam u religiji, nauci, filozofiji i umetnosti”

Beograd, 17-19. maj 2025.

doi: <https://doi.org/10.46793/841115.XXV.009P>

Dražen Pavlica¹

MARGINALIJE U ODBRANU MARGINE

Rezime

Ovaj rad je doprinos nastojanju da margina dobije teorijski značaj koji zaslužuje. Otuda je bilo neophodno da se u njemu prožimaju epistemološka i vrijednosna dimenzija. Da budemo precizniji, vrijednosna dimenzija se odnosi na odbranu/pohvalu margine. Središnji dio rada počinje sa dvije inicijalne teze o margini. Kao nadopuna/opozicija za te dvije inicijalne, sledi potom još 19 teza. Dakle, iz ukupno 21 ugla sagledava se margina, a u svemu tome preporučljiva je bila pomoć dijalektike. Iz svega navedenog proizilazi da je osnovna zamisao ovog rada bila da se što cjelovitije prikaže tako višeslojan pojam kao što je margina.

Ključne riječi: margina, centar, čovjek margine, odbrana margine, pohvala margine

O čemu je, u stvari, ovdje riječ?

Da li se suština ovog oglada nahodi u odbrani ili pohvali margine, to je dvojumica koju nisam do kraja raščivljao. Ne sumnjam da ima onih koji u ovoj nedoumici ne vide ništa drugo do jalovo sitničarenje. Uostalom, zar nije svejedno koja je uporišna saznajna tačka posrijedi, pošto su, u biti, podudarni pristupi. Da li ustali u njenu odbranu ili je zdušno hvalili, očito je šta biva vrijednosni temelj ovog promišljanja o margini. Sve prethodno navedeno je neporecivo, ali valja pojasniti šta je presudilo da u naslovu stoji odbrana, a ne pohvala margine. Koliko god da je moguće sagledati i kao (uzvišeni) vid svojevoljnosti, margina se, ne bez dobrih razloga, doživljava kao usudna rasredištenost ili mukotrpnost. Otuda nema druge nego da se odlučno stane u odbranu margine, dakle, to je prvorazredni spoznajnomoralni nalog ovog oglada. Svaki naredni korak u pravcu osnaživanja margine, prizivaće i nadahnjivaće hvalospjeve njojzi u čast.

Kako se izlaganje bude odvijalo, izgledna je čitaočeva upitanost da li je podešno da se ovaj ogled zove *Marginalije u odbranu margine*. Znano je, marginalije

¹ Sociolog, Zemun, Srbija, drazenpav@gmail.com, ORCID ID 0009-0000-0656-282X.

su rubne, propratne bilješke ispisane na ivicama stranice koja nas draška da se još nešto (smisleno!) nadopiše. Ukratko, izraz marginalije u naslovu može da se pojmi i kao samoironični gest, no više se tu radi o samodopadljivoj i samodovoljnoj jezičkoj igrariji po osi marginalije – margina. S obzirom da će se uvidi o margini povlačiti u širokom luku, primjerenije bi bilo, po svemu sudeći, da naslov glasi *Magistralije u odbranu margine*.

Muke, i radosti, po margini

U sržnom dijelu rada valja dati naznake onoga što margina jeste/nije, ali ništa manje i onoga šta ona može/treba da bude. Ima li išta očevidnije od toga da će se ovo izlaganje odvijati unutar dihotomije centar – margina². Kako pristupiti margini kao takvoj, koji bi to spisateljski i misaoni postupak odgovarao njenoj ne-centriranosti. Bez obzira da li dolazili iz (epi)centra ili čamili na rubovima, govorenje/pisanje o margini nalaže smjernost, ali i beskompromisnost. Oni koji žive u stanju lišenosti, zapravo, i ne bi trebalo da se plaše kako će (još) nešto da izgube. Kada smo kod straha, upravo on odmaže čovjeku margine da se na najcjelishodniji način suoči sa sopstvenom marginalnošću.

Na početku se podastiru dvije inicijalne, a potom se niže konstelacija postavki, katkada i oprečnih onim polaznim. Sve u svemu, najpodesnije je da se naznačena konstelacija razmatra kao nadopunjujuća inicijalnim postavkama³. Preduzeće to razlaganje nipošto ne znači da postavke o margini neće interferirati, naprotiv. U mjeri u kojoj mi to teorijska i spisateljska mašta dozvoli, težiću da svaka od postavki priloži obol cjelovitom i nijansiranom sagledavanju margine. Da tekst ne bi bio odveć suvoparan, protkaću ujezgrovljenu ekonomiju izlaganja i izvjesnim vinjetama. No, dosta je preliminarija, pohrlimo u ustreptalo srce margine!

Inicijalne postavke

IP 1. Egzistencijalno-ontološka – margina je stanje krajnje mučne i mučaljive trpnosti. Nisu samo radi aliteracije uvezani samopodrazumjevajuća mučnost i samozatajna mučaljivost. Mučaljivost je tu da bi se podvuklo kako čovjek margine, po pravilu, i ne iskazuje svoju muku svagdašnju. U stvari, on nije ni u prilici da izrazi svoje nepristajanje, da se pobuni, da zavapi nad svekolikim krivdama. Čuti čovjek margine razdiruću postićenost, i to više zbog toga što nečujno podnosi to unižavajuće stanje nego zbog same odgovornosti na marginu. No, da

² Po srodnosti sa svjetsko-sistemsom teorijom, u kojoj imamo i (među)pojam poluperiferija, čini se da bi smisleno bilo u nekom budućem radu pokušati artikulirati i polumarginu.

³ Oni koji su imali priliku da čuju izlaganje na CEIR konferenciji, zapaziće kako je došlo do izvjesnog preslaganja komplementarnih (tada su imenovane kao kontrapostavke) postavki. Naime, broj komplementarnih postavki je isti (njih 19), s time da je dijalektičku supstituisala ekološka. Dakako, dijalektička postavka nije netragom nestala, ona je, jelte, avanzovala da natkriljujuće, i kao takva se raskrila u zaključnim razmatranjima.

li bi se neko naravoučenije iz svega moglo izvući? Najvažnije od svega, žurno i energično valja razvrgnuti stopljenost muka po margini sa nemušošću, sa bezglasnim hropcem.

IP 2. **Sociološka** – na tragu rimokatoličkog zagrobnog fantazmagorijuma, za marginu bi se moglo, između ostalog, zaključiti da je sociopolitički purgatorijum. Da nastavim zacrtanom pojmovnom bogazom, margina je limb⁴ (lat. *limbus*, rub, obod), predvorje društvenog inferna. Raščaranim jezikom imenujući, margina je zona gdje se zgušnjava raslojavanje, gdje se podižu (neprekoračivi) klasnoslojni bedemi. I više kada ih ne zamijećuje prostodušno oko, veoma su učinkovite barijere postavljene spram onih koji se tiskaju na klasnoj margini. Ovdje se glagol tiskati nije slučajno obreo, on isprva asocira na ono što muklo prijeti margini – na prekobrojnost. Kada već pomenuh prekobrojnost, neka bude rečeno i to kako je višeslojno saodnošenje noseće dihotomije ovog rada (centar – margina) sa naoko srodnom (većina – manjina).

Sazvježđe (komplementarnih) postavki

KP 1. **Psihoantropološka** – nije nam neophodan eskapistički okvir da bi upravo na margini ulučili priliku za sozercanje, umozrenje. Postrance od svekolike zag(l)ušenosti, čovjek margine, čini se, ponešto lakše može da se prepusti raznorodnim duhovnim vježbama. Izgleda da se topos prikraćenosti i skrajnutosti premeće u zaklonište od iznurujućeg kompetitivnog vrtloga. Ovo u znatno većoj mjeri važi za pojedince koji na marginu nisu osuđeni, tek za njih ona je (romantizovan) predio okrepljenja, (pre)sabiranja, razotuđenja. U naznačenom veleobrtu, centar je taj koji se nadaje kao generator otuđenja, ali i njegov neotkupljivi talac.

KP 2. **Aksiološka** – margina nije, i nipošto ne bi smjela da se tako poima, (vrijednosna) minornost. Ovdje je podesno da se ponudi osebusni kvazioksimoron – demarginalizacija margine. Dotični kvazioksimoron itekako ima smisla, govori o neminovnosti da margina raskine sponu sa bilo kakvom marginalizacijom, sa onim što se uobičajilo sažaljivo zvati autsajderstvom. To što pojedinci ili skupine pripadaju margini ne znači da su manje vrijedni, ne ustručavaju se najoholiji i od bezdušnog verdikta, da su (domalo) bezvrijedni. Štaviše, margina je ono egzistencijalno obzorje sa koga će u jednom trenu zakonomjerno nahrupiti neko (možda neki mudrac?) ko će pretumbati ustaljene vrijednosti centra. Otuda jedan od pokliča za odbranu margine može da glasi - prevrijednovanje (uzoholjenih) vrijednosti.

KP 3. **Gnoseološka** – nedovoljno se, rekao bih, pridaje pažnje spoznajnoj mogućnosti margine. Nije samo pritvorna utjeha za one koji beznadežno drežde na društvenim obodima kada se veliča saznavno preimućstvo margine. Zahvaljujući

⁴ Po rimokatoličkom vjerovanju, predsoblje pakla u kojem se nalaze nekrštene duše – obično djece (*limbus infantum*) i starozavjetnih pravednika (*limbus patrum*) – koje ne trpe muke, ali ne mogu u raj jer nisu krštene.

osobenoj razomađijanosti, sa margine se, s punim pravom, mogu očekivati ideološki rasterećeniji spoznajni plodovi. Ništa manje važno, margina obećava igru spoznajne mnoštvenosti, ona nerado prigušuje heterognošeloške glasove. Oni koji se odmetnuše na marginu zarad traganja za drugojačijim duhovnim vektorima to mogu da posvjedoče, margina ne obavezuje na kojekakvo spoznajno kalibrisanje. Najzad, ne smijemo da previdimo kako oni koji njeguju nepotkupljivi intelektualni etos, prečesto da bi to bio puki slučaj ili hir moćnika, završe na margini.

KP 4. Soteriološka - nerijetko prispjeva soter/mesija upravo sa društvenih rubova, kao što i oni koji su na (krajnjoj) margini vape za (ovozemaljskim) spašenjem. Reljefniji primjer za ovo drugo nema potrebe da tražimo mimo dalita, nedodirljivih/izopštenih iz indijskih varna sklopova. Nadahnuto latinoameričkom teologijom oslobođenja, dalitsko bogo(š/s)lovlje izražava nepokolebljivo nemičenje sa kastinskim potčinjavanjem. Vlastitu radikalnu stranost dalitski pokret iskazuje na razne načine, a onaj koji, čini se, najviše podriva hinduističku hegemoniju jeste unutrašnja religijska mnoštvenost (Hebden, 2011: 145). Donosilac spasonosne poruke, na neki način, mora da bude izomorfan 'sasvim drugom'. Nema plastičnije potvrde za navedeno od Isusa Nazarećanina, usinovljenog od strane tog *ganz andere* (Meier, 1991). Nadalje, „siromašak” Franjo Asiški (Francesco d’Assisi, 1181-1226) samomarginalizovao se ne bi li razbudio okoštalu crkvenost i učmalu duhovnost⁵ (Le Goff, 2010). Sijaset je primjera kako su prostorne margine (bespuća, pustinje, pećine) podvižnička okrilja – iz njih otšelnici usrdno zazivaju Svevišnjeg.

KP 5. Topološka – u ime što je moguće veće pojmovne jasnoće valja ustvrditi, margina je, naprosto, ne-centar. Striktno uzevši, margina nije kakvoća koja je negda bila usredištena, da bi se u jednom momentu rasredištila. Od presudnog je značaja da se u topološkim razmatranjima ne prokrijumčari hijerarhizujuća logika. Pritom, valja imati na umu da je centar neka vrsta prvosti, dok je margina drugost. Heterotopična je margina, njen identitet biva uslovljen tim alteritetom, tom svojom kontrapozicijom. Iz svega prethodnog proizilazi da je margina u fundamentalno nesrazmjernom odnosu sa centrom. Pri artikulisanju pripadajućeg toposa, margina orbitira oko centra, ali ta njena upućenost na centar može da iznjedri, od ključnog je značaja da se to vazda ima na umu, dijametralno različite odgovore. Potrudimo se da razaberemo onaj odgovor koji je podjednako tankoćutan, ucjelinjujući, stvaralački.

KP 6. Socioantropološka – margina je rezidualna kategorija, naime, nju popunjavaju oni koji (pre)ostaju na drugoj, nepovlašćenoj strani. Koliko god bilo izokolino, navedeno predstavlja poveznicu sa idejom stranosti. Drugo ime za čovjeka margine, u stvari, može da glasi stranac, on je za vladajući poredak vječni pridošlica, neko za koga nije ni predviđeno da pristigne, da se suštinski odomaći. Imanentna stranost čovjeka margine preporučuje ga, u drugom koraku, za transcendenciju,

⁵ Uzgred, ravno je mirakulu što se sa te eklesiološke ivice Franjo Asiški nije stropoštao u krivovjerje.

za uzavičajenje u kosmopolisu⁶. Ne samo zahvaljujući pominjanju kosmopolisa, ne bi se prepustili nesputanim asocijacijama ako bi u čovjeku margine prepoznali pitoresknog neostoika. Kada smo već kod antičkih referenci, pučki imaginarijum, stavljajući naglasak na opscenu besprizornost, u čovjeku margine vidi (ne)hotećeg ovovremenog kinika.

KP 7. Teleološka – samo na prvi pogled nenadano, margina se razotkriva kao heuristički istočnik. I više no što se to pretpostavlja, svrhovita je margina, ona je, iznad svega, otkrivalačka. Čovjek margine, neko čiji se obrisi naziru na horizontu, možda nas, neznano kada, daruje nekim (oslobađajućim) novumom. U krajnjem slučaju, zašto u ljudima margine ne prepoznati one koji utjelovljuju univerzabilno htjenje za novim. Ako se, sa puno razloga, htjenje za novim poveže sa izvjesnim rizikom, računajte da će ga čovjek margine radije preuzeti nego oni koji su ušuškani u centru. Kada se već o svrhovitosti margine govori, uputno je ukazati da na njenim arhipelazima odušak pronalazi ono što se imenuje kao svijet života, ono što se (bezuspješno) opire sistemskom zaposjedanju.

KP 8. Temporalna – pogrešno je kada se margina jednači sa efemernošću, naime, ona nije, strukturalno govoreći, nešto privremeno, kratkovjeko, prolazno. Iz zaključka da je margina zakonomjerna, da pretrajava, ne proizilazi da je zaludna težnja za demarginalizacijom margine. Za očekivati je da na margini damara raznovremenost, ona se, nekako sama po sebi, odupire vremenskom ujednoličavanju. U raznim ritmovima pulsira svakodnevnica margine, pa se neukom posmatraču čini da je odveć metežna, disritmična. Usisani smo vrtoglavim ubrzanjem, a ako je negdje izgledno ljekovito razbrzavanje, to je onda, čini se, na margini. Utopijskim snoviđenjima nadahnuti, oslušimo ih pažljivo, predlažu da temporalitet(i) margine budu, u najvećoj mogućoj mjeri, i svedruštveni uzori. Ne zaboravimo, stvaralačkih uzleta nema bez usredsređenosti, a nje može da bude samo ako se smjelo iskorači iz samopreskaćućeg vremena, iz onog vremena koje proždire sopstveni rep.

KP 9. Filozofskoantropološka – mirne duše moglo je ovdje da stoji libertarijanska, pošto se ona nahodi u predloženom filozofskoantropološkom pristupu. Ova postavka počiva na logici koja smatra da je margina podesnija za epifaniju libertarijanskog počela. Libertarijancu predstoji međukorak, naime, on se prvo dragovoljno zapućuje na (auto)marginu, da bi potom dao za pravo uskiptjeloj žudnji za slobodom. Zdrav razum, s druge strane, ne može dovoljno da se naćudi toj zaobilaznoj putanji libertarijanca. Dokona trezveni rasuđivač, suviše je lakovjeran libertarijanac ako misli da margina jemči izostanak prepreka za puni voluntaristički zamah. Ukratko, pregršt je drugih činilaca, od sklopa ličnosti do sociokulturnih datosti, koji sjenče toržestveno zamišljen čin slobode.

KP 10. Antifatalistička – lako ga je čuti, fatalistički lament (spoj izgovora i utjehe!?) odjekuje sa margine. I po cijenu da zvuči visokoparno, ustvrđiu kako bi

⁶ Sve prethodno rečeno itekako je u dosluhu sa Zimelovim (Georg Simmel, 1858-1918) „strancem” i Parkovim (Robert E. Park, 1864-1944) „marginalnim čovjekom”.

margina, podjednako u teoriji i praksi, trebalo da počiva na načelu besudbinstva. Margina je tu da bi se njena budućnost ispisala, da bi se odvažno (sa)oblikovala, da bi se, u krajnjem, demarginalizovala. Nije samo do slutnje, sudboljublje ide u korist postojećih sklopova potčinjenosti i izrabljivanja. Moćnici teže da podvlašćenima ono što je kontingentno poture kao nešto jednom-za-svagda dato. Čovjek margine ne bi trebalo da usvoji one misaone obrasce i voljne mehanizme koji ga prikivaju za postojeće stanje stvari. Na antropološkom portretu čovjeka margine želim da vidim rješenost da se pruži otpor, da se pobuni protiv pustih prisvajaca.

KP 11. Antistatična – smatram da je ovu postavku smislenije izraziti antiteitički, naime, margina je antistatična. (Trenutno) marginalizovani, potisnuti, nisu navijek fiksirani za marginu, nisu osuđeni na vjekovječnu skrajnutost, prikraćenost, otčušnutost. Najprije, marginalizovani nipošto ne smiju da prihvate logiku dezangažmana i malodušnosti, oni imaju mnoštvo razloga da se istrajno zalažu za bezočno im uskraćena (prirodna) prava. Istovremeno, egzistencijalni habitus (ikonično) marginalizovanih iziskuje gotovo grozničavu pokretljivost. Oni su neka vrsta nesvojevoljnih (mikro)nomada, bjelodano je da ih njihovi oskudni resursi na to primoravaju. U bolnoj i ranjivoj potrebitosti, čovjek margine pribira ostatke viška, ono (malo) što pretekne iz povlašćenih zona.

KP 12. Političko-etička – slobodari i slobodoumnici raznorodnih izvorišta upravo su na margini pronalazili izvjesno zakrilje. U društvima gdje je sloboda dozirana ili kastrirana, margina biva polje smjelijih iskušavanja dopuštenih granica političke i, šire uzev, egzistencijalne slobode. Djeluje da se na margini može nepatvoreniije njegovati egalitaristički etos, shodno tome i ono što ću krstiti strategijom prijateljstva. U krajnjoj instanci, ako centar inklinira, makar naspram svoje spoljašnjosti, neprijateljstvu, cjelomudreno je da se margina založi za horizontalna prijateljska objedinjavanja. Kad se malo bolje razmisli, margini ništa drugo i ne preostaje već da prevazilazi unutrašnje međusobice i kavženja, jer time vidno uvećava izgleda da se suprotstavi usredištenoj moći. Napokon, iskustva čovjeka margine sugerišu da je svojevrsna etika krhkosti (saosjećanje, brigovanje, blagost) mogući orijentir za sutrašnjicu čovječanstva.

KP 13. (Protiv)disciplinujuća – napredujuća je i nezaustavljiva hiperregulacija vremena koje nam je (za)dato, a o svemu tome je moguće rasuđivati kao o dalekosežnom potčinjavanju. Bolje šanse da izvrda takvom jednom opresivnom kretanju imaju oni koji se nalaze na margini. Kako to jednom prilikom kaže Iglton (Terry Eagleton), „samo marginalci, perverzni i aberantni mogu uteći tom groznom reglementiranju” (Eagleton, 2005: 21). Dalo bi se zaključiti da će se linija razgraničenja između centra i margine sve više brisati uslijed invazije sveupravljanja. Tamo gdje pipci sveupravljanja nisu (još uvijek) doprli, računajmo da započinje (uzmičuća) margina. Sve vrijeme nad ovom postavkom lebdi važna egzistencijalna kakvoća, vlastita p(r)obuđenost da nešto, uprkos svemu, uradimo po vlastitom nahodañju. Saobrazno tome kako su u ovoj postavci stvari posložene, očevidno je da takvu spontanost, kao i s njom skopčan ludizam, više zatićemo na margini.

KP 14. **Kolektiv(ističk)na** – margina je nadindividualna, ona je stvar (mikro)zajednice, grupe, ako hoćete, klase. Ne previđa se time kako konkretni čovjek margine na svojoj koži osjeća agoniju koju margina prečesto donosi. Strukturalizovanje margine ne znači bešćutnost za nedaće koje imaju svoje ime, prezime, nadimak (da li se varam kada kažem da čovjeka margine češće znamo po nadimku?). Pogledi spolja i iznutra ponekad se stapaju na takav način da se u (samo) poimanju margine prenebregava njena uraznoličenost. Kao i bilo koji drugi entitet, i margina lako sklizne u kolektivistički fantazam, u metafiziku monolitnosti. Valjalo bi da sagledavanje margine vodi računa o njenom mjestu u društvenom ustrojstvu, o njenim unutrašnjim razlikama, kao i o tome ko se, krajnje konkretno, zlopati zbog svoje marginalizovanosti.

KP 15. **Subverzivno-ironijska** – ima u margini nečega sokratovskog, naime, ona priziva posvemašnje i bespoštedno (samo)preispitivanje. Čovjek margine društvu i pripadajućem moralu stalno postavlja pitanja, kao što razbuđuje sumnju u opravdanost hegemonije moći. Štaviše, već samo postojanje čovjeka margine upozorava utaborene u žarištima moći, bogatstva, prestiža da su tu kontingentno. Koliko god sebi laskali da su nesumnjivi zaslužnici, margina ih podsjeća na neopravdivu asimetriju moći, imetka i ugleda. Razotkrivanje nečega kao ne-nužnog, razumije se, podrivajuće je samo po sebi. Da budem precizniji, ne-nužno valja pojmiti kao mogućnost za dubokosežan preobražaj pojedinca i društva. Čemu samopreispitivanje i propitivanje ako se ne stvori umnije i pravednije društvo, u kome će i čovjek margine, van okova oskudice, biti u prilici da samozakonmjerno osmislotvori egzistenciju.

KP 16. **Estetička** – dakako da se i margina, kao i bilo koja druga kakvoća, estetizuje. Imajući u vidu njen poslovični mizanscen – deponije, besprizorništvo, gubitništvo⁷ – jasno je da margina iziskuje osebnju poetiku/estetiku. U poetici margine, na tragu Šarla Bodlera (Charles Baudelaire, 1821–1867), udivljenost izaziva upravo ono što se odbacuje kao rugobno ili, štaviše, ogavno. Onkraj filistarskog zgražavanja, bjelodano je kako margini pristaje svojevrsna estetika ružnog. Kada je u pitanju domaća kinematografija, niko marginu (našeg socijalističkog društva) nije tako vjerodostojno dočarao (poružio, neko bi dometnuo) kao Živojin Pavlović (1933–1998). Radilo se o izuzetno samosvjesnom i svestranom stvaraoču (reditelj, književnik, slikar), tako da je i on sam posezao za odrednicom estetika ružnog. Šta je pod tim Pavlović pretpostavljao jasno je kada se, recimo, pogleda njegov vjerovatno najpoznatiji film *Kada budem mrtav i beo*.

KP 17. **Kultizujuća** – u umjetničkom univerzumu margina biva podložna i svojevrsnom preuznošenju. Naime, u samom srcu kulta margine⁸ buja nesravnjivi životni intenzitet, onaj koji se prepušta i transgresivnosti. Takva prekoračenja,

⁷ Po margini bazaju raznorazni (lumpen)proleter, lumpenburžuji, (sub)urbane parije...

⁸ I za površne poznavaoce filmografije Emira Kusturice biće očividno, i to ne samo zato što se u nekim od filmova bavio životom Roma, zašto se jedna od uzornih monografija o njemu zove *Kult margine*.

koja su potvrda životne silovitosti, katkada su, očevidno, štetna po (interese) čovjeka margine. Nema potrebe da tražim prikladniju ilustraciju za navedeno od postupka glavnog lika iz znamenitog filma *Sakupljači perja*⁹. Dotični živopisni Beli Bora, u maestralnom izvođenju Bekima Fehmiua (1936–2010), trgovac je gušćim perjem koji u jednoj divotnoj sceni rasipa, tačnije, proćerdava tegobno sakupljeno perje. Za takav jedan po trgovca pogibeljan čin on se odlučuje opijen (ovo valja shvatiti i doslovno) prizorom perca koje ljuljuška panonski vjetar (Radosavljević, 2019: 253).

KP 18. Potkultura – postrance, a mjestimice i njoj protivno (kontrakultura), od dominantne kulture centra, na margini se uobličavaju potkulturni idiomi. Katkada margina iznjedruje dotične kulturne obrasce, a katkada se oni tu izmještau tražeći zaklonište. Nasrtljivoj i zavodljivoj konzumerističkoj logici malo toga može da se odupre, tako se i potkulturni artefakti nesentimentalno prisvajaju. U mjeri u kojoj se potkulture odupru jednom takvom prisvajanju, one će sačuvati nepatvorenost i samosvojnost. Čovjeku margine je to od neprocjenjivog značaja, za njegove egzistencijalne vidike potkultura je (stvaralački) kontekst bez koga je obezglavljen. U osobenom saučesništvu, margina i potkultura uzajamno se podstiču i uslovljavaju, a učinak toga je i (pot)kulturna heterogenost. I kada nije svesrdno prihvaćena s njegove strane, čovjek margine naslućuje da je (pop) kulturna mnoštvenost po njega cjelishodna.

KP 19. Ekološka – opravdana je pretpostavka da čovjek margine bolje može da osjeti damaranje prirode. Već to što neko obitava na margini može da bude pouzdan znak da dotični nije od onih koji samoživo arče sve fragilniju prirodu. Bio to krajnje svjestan izbor, ili vrlina sazdana na nuždi, čovjek margine je u dosluhu sa etosom samoumjeravanja. Zdravorazumski zvuči, ekološkog brigovanja nema bez ličnog i svečovječanskog samoumjeravanja. Bezmalom sam uvjeren da će čovjek margine rado prigrliti rečeni ideal, štaviše, često je upravo on bio preteča (ekološkog) samoumjeravanja. Neodoljivo mi se nameće kako je savršen primjer za navedeno čuveni osamljenik sa jezera Valden, transcendentalista Henri Dejvid Toro (Henry David Thoreau, 1817–1862) (Toro, 1997).

Završno slovo ili o preporučljivosti, nužnosti dijalektiziranja

Iz svega prethodno rečenog je to nedvosmisleno, u mnogo čemu je nesavrniiva margina, i kao takva predstavlja vanredan misaoni i spisateljski izazov. Kako govoriti i misliti o nečemu što je daleko od jednoznačnosti, što je prošiveno kardinalnim protivslavljinama, što je zatočeno u svojerodnoj predmisaonosti? Rekao bih da iz samog pitanja proishodi ono što u gornjem naslovu izričito stoji - preporučljivost, nužnost, dijalektiziranja. Mimo formalnih propozicija, ovaj ogled

⁹ Njegov reditelj je Aleksandar Saša Petrović (1929–1994), nesporni velikan jugoslovenskog/srpskog filma. Inače, Kusturičino remek-djelo *Dom za vešanje* može da se pojmi kao pandan *Sakupljačima perja*.

o margini izrasta i kristališe se na dijalektičkim odmotavanjima, krivudanjima. Shodno tome, nametalo se strateško spisateljsko preslaganje, i to na način da dijalektika ne bude samo jedna među ostalim komplementarnim postavkama. Na posljetku, smatram da ovaj ogled nije omašio kada je riječ o u uvodu naznačenom zadatku, zasigurno da ne kuburi sa uvidima na polzu odbrane i pohvale margine.

Literatura

- Ado, Pjer. 2010. *Šta je antička filozofija*. Beograd: Fedon
Eagleton, Terry. 2005. *Šta nakon teorije*. Zagreb: Algoritam
Hebden, Keith. 2011. *Dalit theology and Christian anarchism*. Ashgate
Le Goff, Jacques. 2010. *Sveti Franjo Asiški*. Zagreb: Demetra
Meier, John P. 1991. *A Marginal Jew*. New York: Doubleday
Radosavljević, Veljko. 2019. *Sjaj crnog*. Beograd: Filmski centar Srbije
Toro, Henri Dejvid. 1997. *Valden, O građanskoj neposlušnosti*. Beograd: Utilia

Dražen Pavlica¹⁰

MARGINALIAS IN DEFENSE OF THE MARGIN

Summary

This paper is a contribution to the effort to give the margin the theoretical importance it deserves. Hence, it was necessary for the epistemological and value dimensions to permeate. To be more precise, the value dimension refers to margin defense/praise. The central part of the paper begins with two initial theses on the margin. As a complement/opposition to those two initial ones, 19 more theses follow. Therefore, the margin can be viewed from a total of 21 angles, and in all of this the help of dialectics was recommended. It follows from all of the above that the basic idea of this work was to present a multi-layered concept such as margin as comprehensively as possible.

Keywords: margin, center, man of the margin, defense of the margin, praise of the margin

10 Sociologist, Zemun, Serbia, drazenpav@gmail.com, ORCID ID 0009-0000-0656-282X.

